

Povzetek

Gledališka umetnost lahko igra ključno vlogo pri poučevanju slepih in slabovidnih, saj ponuja neprecenljivo doživetje, ki oblikuje miselne in kognitivne sposobnosti ter oblikuje vrednote, hkrati pa spodbuja vključevanje v socialni svet. Učitelji slepih in slabovidnih v Sloveniji so vedno vlagali veliko truda v razvoj estetskega čuta med svojimi učenci.

Članek prikazuje zgodovinski pregled gledališkega ustvarjanja slepih in slabovidnih v Sloveniji, začenši takoj po koncu 1. svetovne vojne in nadaljujoč brez prekinitve do danes. Posebej izpostavlja dosežke, kot je na primer uspeh slepe igralka, ki je magistrirala na AGRFT. Ta dediščina služi kot opomin na izjemno zavzetost in nadarjenost slepih in slabovidnih posameznikov, obenem pa predstavlja neizpodbiten dokaz, da gledališka umetnost ne pozna omejitev.

Ključne besede: zgodovina, slepi, slabovidni, igralci, gledališče, režija, gledališka umetnost, dramatika

---

Dušan Brešar, publicist, pesnik, urednik, socialni delavec, knjižničar. 24 let sem delal kot knjižničar v Knjižnici slepih in slabovidnih Minke Skaberne. Pri Zvezi društev slepih in slabovidnih Slovenije sem skrbel za kulturno življenje slepih in slabovidnih ter za krepitev duševnega zdravja slepe in slabovidne mladine. Sem soustanovitelj *Hotenj* v Velenju, najstarejšega literarnega zbornika v Sloveniji, in *Odsevanj* v Slovenj Gradcu. Eden od pionirjev filmske vzgoje v Sloveniji. V letih 1978 do 1990 sem poezijo objavljaval v slovenskih literarnih revijah *Mentor*, *Mladina*, *Dialogi*, *Obzornik*, *Primorske novice* idr. Po letu 2013 se ukvarjam z raziskovanjem zgodovine slepih in slabovidnih. Članke in poezijo objavljam v *Zvonu*, *Hotenjih*, antologiji *Radia Maribor* *Pesmi iz predala*, *Pranger*, v *Gorenjskem glasu*, *Škofjeloških razgledih*, *Večeru*, *Šaleških razgledih* idr. Sem programski vodja Finžgarjeve galerije v Trnovem.

V temnem siju odrskih luči

Dušan Brešar

Večina ljudi se s slepoto srečuje posredno, med otroškimi igrami ali med branjem knjig, kjer nastopajo slepi, iz filmov ali nadaljevank. Kdo se ni igral slepih miši? Gledali smo film *Kekec*, posnet po pripovedi Josipa Vandota. V njem nastopa slepa deklica Mojca. Naj omenim Katico iz romana Miška Kranjca *Povest o dobrih ljudeh*, Darijana iz grozljivke *Kremplin* Dese Muck, Adelina iz knjige Nejke Omahen *Temno sonce*. Nekateri ljudje so v tesnem stiku s slepimi ali slabovidnimi ljudmi v družinskih, sosedskih ali poslovnih odnosih. Videči pa kljub vsemu težko razumemo težave slepih ali slabovidnih. Večinoma si jih ne moremo niti predstavljati.

Slepota še vedno odraža stališča družbe do drugačnosti. Pogosto uporabljamo pojem slepote, ko izražamo nekaj negativnega. Govorimo o slepem potniku, o zmenku na slepo, o slepem sovraštvu, o sleparjih in sleparijah. Prostodušno rečemo, da slepa kura najde zrno, ko hočemo reči, da je nekemu uspelo nekaj, česar nismo pričakovali.

Odnos do slepote je odvisen od stopnje razvoja družbe. Zgodovinsko gledano, lahko govorimo o različnih pojmovanjih slepote. V niti ne daljni preteklosti so na slepe in slabovidne gledali kot na nepotrebne, nesposobne in umsko prizadete (podobno kakor tudi sicer na ljudi s kakršnimi koli težavami, ki so izstopale od povprečja). Sčasoma so slepe in slabovidne izločevali iz družbe. Ustanavljali so posebne azile oziroma domove. Slepi in slabovidni so dobivali vlogo posrednikov med Bogom in ljudmi. Od tu morda izvira izraz »ubožec«. V novejših časih govorimo o socialni integraciji. Slepi in slabovidni so pridobili pravico do samostojnega življenja in možnosti izobraževanja.

Kljub vsesplošni nenaklonjenosti pa poznamo številne primere uspešnih slepih in slabovidnih posameznikov, ki so pustili pomemben pečat na različnih področjih. Iz sveta glasbe naj omenim Raya Charlesa, Stevieja Wonderja, Joseja Feliciano in Andrea Bocellija. V literaturi, na primer, so iz anonimnosti stopili John Milton, Jorge Luis Borges, Joseph Pulitzer in Sue Townsend. Slep starogrški pesnik Homer je z epoma *Odiseja* in *Iliada* ustvaril temelje evropske novoveške kulture. V vojski in politiki sta se, na primer, odlikovala admiral Horatio Nelson in britanski minister David Blunkett. Naj ne pozabim omeniti znanstvenikov Galileja, Josepha Plateauja, Thomasa Armitagea. Malo ljudi ve, da so imeli težave z očmi umetniki Claude Monet, Eduard Degas in Francisco Goya.

Izmed vseh uspešnih slovenskih slepih in slabovidnih bom omenil Dušana Porento,¹ ki je Otu Pestnerju napisal tekst in glasbo za skladbo *Trideset let*.

Ko se videči sreča s človekom z okvaro vida, se odzove kot do vsega, česar ne pozna. Zato ni presenetljivo, da smo prebudili v sebi toliko predsodkov. Videči se izogibamo slepim, ker jih preprosto ne razumemo ali mislimo, da jih nikakor ne moremo razumeti. Bojimo se slepote. Strah nas je pomisliti, da lahko oči odpovejo vsakomur, kadar koli, zaradi najrazličnejših vzrokov. To velja seveda tudi za ljudi, ki imajo morda težave s sluhom, gibljivostjo, sposobnostjo vključevanja v družbo, vedenjske motnje, kaj šele, če imajo okvare možganov. Na srečo se stanje izboljšuje.

Pojem slepote in slabovidnosti

To, kdo velja za slepega ali slabovidnega, je odvisno od medicinske diagnoze, upošteva pa se tudi stopnja sposobnosti orientacije v prostoru in bralne pismenosti. Zavedati se je treba, da ni dveh slabovidnih oseb, ki bi na isti način dojemali okolje. Vsakogar je treba obravnavati posebej. Čisto drugače je, če je bil nekdo rojen brez vida ali če je oslepel kasneje. Drugače dojema svet človek, ki je oslepel v zgodnjem otroštvu ali v odrasli dobi. Nekateri ljudje z okvaro vida so popolnoma oslepel (amaurosis), nekateri pa kljub slepoti še zaznajo razliko med popolno ali delno temo. To je premalo za samostojno orientacijo v neznanem okolju. Govorimo o slepoti, ki ne omogoča več kot pet odstotkov vida. O težje slabovidnih osebah govorimo, če ocenimo, da imajo ohranjenih 5–10 odstotkov vida, slabovidne osebe pa imajo ohranjenih 10–30 odstotkov vida.

Najpogostejše posledice očesnih okvar so:

- kratkovidnost (myopia);
- daljnovidnost (hypermetropia);
- astigmatizem;
- škiljenje (strabismus);
- starovidnost (presbyopia);
- barvna slepota (daltonizem).

Med najpogostejše očesne bolezni pa spadajo:

- zelena mrena (glavkom);
- siva mrena (katarakta);
- različne očesne infekcije.

¹ Dušan Porenta, glasbenik, skladatelj in aranžer (*20. avgust 1932, †25. februar 2023).

S sodobnimi pristopi, rehabilitacijo in pripomočki je mogoče izboljšati kakovost življenja slepih in slabovidnih. Slabovidni se učijo boljše uporabe obstoječega vida, slepi pa uporabe brajice, taktilnih medijev in slušnih možnosti. Vsi potrebujejo tudi trening orientacije in mobilnosti.

Orientacija in mobilnost pri ljudeh z okvaro vida

Veščine orientacije in mobilnosti omogočajo samostojno, varno ter učinkovito gibanje. Pri učenju pomagajo tiflopedagogi. Orientacija pomeni uporabo obstoječih čutil za dojetanje okolice, medtem ko je mobilnost odvisna od zmožnosti gibanja. Ne gre le za gibanje kot tako, temveč za vključevanje v družbo. Učenje traja vse življenje in je mogoče na več načinov. Poleg videčega vodiča so na voljo bela palica, pes vodič ali elektronski pripomočki. Učenje oziroma prilagajanje sleposti je odvisno tudi od tega, ali je človek slep od rojstva ali pa je oslepel kot otrok ali v odrasli dobi. Veliko vlogo igrajo pogostost treninga, starost, fizične sposobnosti, psihično stanje, morebitne spremljevalne bolezni. Vsak človek potrebuje drugačno obravnavo.

Slepi in slabovidni v gledališču

Gledališče nudi vsem, seveda tudi slepim in slabovidnim, priložnost za umetniško izražanje. Na odru je treba znati premagati tremo, biti samozavesten, obvladati prostor, najti stik s soigralci in publiko. Prav pridejo slušne, taktilne in orientacijske sposobnosti. Pomembni sta vaja pomnjenja besedila in jasna ter glasna izgovarjava. Režiserji naj skušajo obuditi igralčev osebni izraz, tako da ne ustvarjajo karikatur, temveč like iz mesa in krvi. Avtentična predstava je mogoča samo, če igralci obvladajo oder, če so čustveno povezani med sabo in z likom, ki ga ustvarjajo.

Oslepelci vojaki na odru!

Ob razpadu Avstro-Ogrske monarhije, 22. novembra 1918, so se v Ljubljano vrnili vojaki, ki so oslepelci na bojiščih. Tri mesece kasneje so imeli prvi gledališki nastop.

Časniki, kot so Večerni list, Slovenec, Naprej in Jugoslavija, so konec februarja 1919 objavili članek z naslovom »Naši oslepelci junaki na odru«. Narodno gledališče je takrat delovalo v zgradbi, ki jo danes poznamo kot Dramo. Prej je bilo tam Nemško gledališče, ki je do 2. januarja 1919 izvajalo predstave v nemškem jeziku. Prva predstava v slovenskem jeziku je bila uprizorjena 6. februarja 1919. Tragedijo *Tugomer* je zasnoval

Josip Jurčič, za namen prve slovenske gledališke predstave v Narodnem gledališču pa jo je pripravil Fran Levstik (gl. Sapač).

Druga predstava Narodnega gledališča v slovenskem jeziku je bila 1. in 2. marca istega leta. Nastopali so oslepeli vojaki 1. svetovne vojne. Vodila jih je Franica Vrhunc,² tedaj še sestra Klara.

V prvem delu so uprizorili burko *Poštna skrivnost ali začarano pismo*. Nemško predlogo neznanega avtorja je poslovenil Fran Rihar. Glavni lik je nepismeni Matic, ki prosi mimoidoče, naj mu preberejo pismo. Publika, takrat še polna predsodkov do invalidnosti, se je smejala nerodnosti nepismenega tepčka, ne da bi dojela, da gre za nepismenost in težave slepega človeka. Očitno so dojemali dobrodelnost, problemov slepote pa ne.

V drugem delu je nastopal pevski zbor Glasbene matice, predstavo pa so zaključili s komično igro Frana Saleškega Finžgarja *Vse naše*, ki jo je avtor sam označil za »zafirancijo na račun bedastih anarhistov«. Predstavi sta bili uprizorjeni samo dvakrat.

Gledališki kritik profesor Adolf Robida je 4. marca 1919 v Slovincu objavil kritiko dogodka:

Dobrodelnost človekova stori zanje vse, ker je to dolžna njim in sama sebi; a prepričan sem, da jim tolikega veselja še ni storila nikdar, kot v soboto, ko so zaživeli ti naši najbolj od usode tepeni, a zato tem bolj ljubljene bratje na odru novo življenje in ko so videli, da niso obsojeni na smrt, ampak da njihovo igro na odru poplača plosk stoterih rok. V *Poštni skrivnosti*, ki je, mimogrede povedano, silno nesrečno izbrana neumnost in v Finžgarjevi ad hoc spisani in prav dobri poantirani, a malo prekratki burki *Vse naše* so nastopili izključno samo slepi vojaki. Široka in debela preproga jim je služila za orientacijo in čudovito spretno so se kretali na odru. Da, ta spretnost je bila mestoma sigurnost, ki smo jo občudovali. Posebno Matic in uradnik imata v sebi igralski dar in tudi vsi drugi so zastavili vse moči, da je prireditev prav dobro uspela. (Robida 5)

Kako je potekalo delo s slepimi in slabovidnimi

Prepisovanje knjig v brajico se je leta 1918 šele začelo. Besedila so si morali ljudje priskrbeti sami. Ni si težko predstavljati, kako je Franica Vrhunc narekovala besedilo vojakom v jedilnici Belgijske kasarne.³ S šilom so prebadali papir, pisali so z desne proti levi. Uporabljali so Kleinovo⁴ in Brajevo pisavo⁵. Obračali so liste in s prsti prebirali, kar so napisali. Tako so se pravzaprav učili pisanja samega, saj so oslepeli

² Franica Vrhunc, slovenska redovnica in tiflopedagoginja (*10. junij 1881, Kranjska Gora, †7. februar 1964, Ljubljana).

³ Vojašnica na Metelkovi v Ljubljani. Znana tudi po aferi JBTZ.

⁴ Kleinov iglopis, ena izmed pisav za slepe. Poimenovana po izumitelju Johannu Wilhelmu Kleinu (1765–1848).

⁵ Leta 2002 so se slepi dogovorili, da za pisavo slepih uporabljajo izraz Brajeva pisava ali brajica. Izumitelj pisave za slepe je Louis Braille (1809–1852).

kot odrasli. Ko so vse prepisali, so imeli bralne vaje. Sledile so vaje za obvladovanje prostora. Učili so se slediti taktilnim oznakam, izražati čustva z mimiko. Zapomniti si je bilo treba besede in sosledje gibov, tudi iskanje pogleda soigralca.

Predstava je bila dobrodelna. Slepí vojaki so dokazali, da hočejo biti enakovredno vključeni v družbo. Prvič se je zgodilo, da so na slovenskem odru nastopili slepi, predstavniki ene od ranljivih skupin družbe. Po predstavi so se posebej zahvalili gledališkemu konzorciju in igralcema Hinku Nučiču in Josipu Povhetu.

Zavod za slepce⁶

Pomembnost estetske vzgoje za slepe prikazuje zapis, ki ga je leta 1919 v članku »Vzgoja slepcev« zapisala Minka Skaberne:⁷ »Gojitev zanimanja za slovstvo, posebej za liriko in dramatiko potom deklamacij in nastopanje v gledaliških igrah ima visoko nalogo v šoli za slepce in je obenem lepo razvedrilo zanje« (Skaberne, »Vzgoja« 13).

Da bi slepe gojence Zavoda za slepce povezali z življenjem zunaj zavoda, so jih pred in po drugi svetovni vojni redno vodili na prireditve in koncerte. V večernih urah so jim brali leposlovna dela in časopise. Na dogodkih, ki so jih organizirali, so tudi deklamirali. Sprva so se bolj osredotočali na interpretacijo besedil, medtem ko se je pozornost do giba, kretenj in mimike razvijala pozneje. Besede Minke Skaberne o gledališču še vedno predstavljajo temelj za izobraževanje slepih, kjer se posebna pozornost namenja razvoju interpretativnih veščin.

Zavod se je leta 1922 moral preseliti v Kočevje, ker v Ljubljani niso našli ustreznih prostorov. Kljub temu je zavod nadaljeval gledališko in glasbeno produkcijo na obrobju. V časopisih so v glavnem zapisali o glasbenih nastopih v Ljubljani, Kranju, Celju in v Kočevju in okolici, kjer so se s slovensko besedo borili proti Kočevjarjem. V časopisu Domovina z dne 23. 1. 1936 je bilo zapisano, da so v Zavodu za slepce v Kočevju izvedli uprizoritev pravljice *Sneguljčica*. V njej gre za dobro in zlo, za ljubezen, družinska razmerja, prijateljstvo in podobne vrednote. Tiflopedagoginja dr. Aksinja Kermauner meni, da so pravljice ključne za razvoj slepih in slabovidnih otrok, saj spodbujajo ustvarjanje domišljjskih slik pa tudi emocionalni razvoj. Prispevajo tudi k razumevanju abstraktnih pojmov, prisposodob, k večanju besednega zaklada nasploh. Branje pravljic slepim in slabovidnim otrokom (pa tudi odraslim, seveda) predstavlja okno v svet, bogati njihov notranji svet, jim pomaga premagovati strahove in jih pripravljati na življenjske izzive (Kermauner).

Ob začetku 2. svetovne vojne je večino slepih in slabovidnih otrok morala zapustiti

⁶ Slepici – zastarel izraz za slepe, ki so ga opustili tik pred 2. svetovno vojno.

⁷ Minka Skaberne, učiteljica in profesorica, ustanoviteljica ustanov za slepe (*1882, Kranj, †1965, Ljubljana).

zavod v Kočevju. Pouk je potekal v težkih razmerah. Primanjkovalo je vsega. Leta 1943 je bil zavod bombardiran, deloma porušen. Takrat se je gojenec zavoda Anton Corel⁸ vrnil v Ajbelj⁹ pri Banji Loki na Dolenjskem. V treh mesecih je napisal gledališko igro na petindvajsetih brajevih straneh, z devetimi osebami, v treh dejanjih. Igra pripoveduje o trgovcu, ki je posloval z Italijani. Po kapitulaciji Italije je s strahom pričakoval maščevanje »hostarjev«, potem pa je bil presenečen nad njihovo poštenostjo. Igro so prvič uprizorili na skednju v Ajblju. Prišlo je okrog 150 ljudi (Corel 208). Kljub pomanjkanju kulis in opreme je predstava požela velik uspeh. Prihajala so vabila za nastope v okolici.

Kazalište slijepih i slabovidnih »Novi život«

Spomladi leta 1948 so na Hrvaškem slepi odigrali prvo predstavo. Samoborska publika jim je dolgo ploskala, bila je pozitivno šokirana in presenečena nad spretnostjo slepih in slabovidnih igralcev. Tako se je rodilo prvo gledališče slepih in slabovidnih v Jugoslaviji. Kljub pogostim prošnjam njihova dejavnost s strani države še vedno ni uradno priznana kot gledališče. Njihov uradni naziv je Dramski studio slepih in slabovidnih »Novi život«. Sami pa si pravijo »Kazalište slijepih i slabovidnih 'Novi život'«. Sedež imajo v Zagrebu. V petinsedemdesetih letih obstoja so pripravili vsaj sto premier in odigrali več kot 3550 predstav. S slepimi in slabovidnimi igralci sodelujejo profesionalni gledališki delavci (režiserji, scenografi, koreografi). Preizkusili so se v vseh žanrih gledališča, antične tragedije, komedije dell'arte pa tudi plesa in otroških predstav.

Zavod za slepo in slabovidno mladino Ljubljana

Po drugem bombardiranju Kočevja leta 1944 se je Zavod za slepe vrnil v Ljubljano in svoje poslanstvo postavil na nove temelje. Še naprej so poudarjali vzgojo s poudarkom na estetiki in lepoti. Učenci so razvijali čut za lepo ne glede na svoj hendikep. Gledališka in glasbena umetnost ponujata neprecenljivo doživetje. Oblikujeta miselne sposobnosti, vrednote in spodbujata polnovredno vključevanje v družbo.

Po 2. svetovni vojni sta se zavodu pridružila Karl¹⁰ in Vida¹¹ Jeraj, oče in hči. K

⁸ Anton Corel, glasbenik in nekdanji zavodski učitelj (1921–2003).

⁹ Ajbelj je najvišje ležeče naselje v Občini Kostel. Leži na jugovzhodnem robu Goteniške gore nad dolino Potoka in zahodno od magistralne ceste Kočevje–Petrina.

¹⁰ Karl Jeraj (*1874, Dunaj, †1951, Ljubljana) je bil vrhunski violinist, ki je bil pred prihodom v Ljubljano vodja Imperialnega britanskega glasbenega inštituta v Londonu. Leta 1900 je bil med 45 kandidati izbran ter postal redni član in koncertni mojster dunajske Dvorne opere in Filharmonije.

¹¹ Vida Jeraj Hribar, slovenska violinistka in glasbena pedagoginja, hči violinista Karla Jeraja in pesnice Vide Jeraj (*4. maj 1902, Dunaj, †6. maj 2002, Ljubljana). Poučevala je tudi na Konservatoriju za glasbo, leta 1953 je postala ravnateljica Srednje glasbene in baletne šole. Leta 1992 je bila izbrana za Slovenko leta.

sodelovanju ju je povabila ravnateljica Zavoda za slepo in slabovidno mladino¹² Mira Dobovšek. Karel Jeraj se je s slepimi srečal že leta 1912, ko se je zaposlil v Zavodu za slepo mladino v Purkersdorfu pri Dunaju. Tam je poučeval violino in osnoval splošni glasbenoizobraževalni program slepih in slabovidnih. Eden izmed učencev, Dezider Cener,¹³ ki je bil v zavodu med letoma 1948 in 1955, se takole spominja: »Inštrumentov sem se sedem let učil pri Vidi Jeraj. Že kmalu po prihodu v zavod so me vključili v predstavo *Petletka*, v kateri smo z instrumenti ponazarjali živali, šelest in druge zvoke. To predstavo, ki me je še bolj navdušila za glasbo, je napisal prof. dr. Karel Jeraj. Jeraj je znal odkrivati in razvijati talente« (Padežnik 46).

Neki drugi učenec Zavoda za slepo in slabo mladino, Jože Kreže,¹⁴ pa mi je v telefonskem pogovoru povedal, da so leta 1954 s pomočjo učiteljice Vande Štular uprizorili burko Jake Štoka¹⁵ *Trije tički*. Igra se dogaja ob prelomu 19. v 20. stoletje. Krojač, urar in piskrovez po vaseh opravljajo vsak svojo obrt. Brez denarja, lačni in žejni se ustavijo v gostilni, kjer pride do komičnih zapletov.

Silvo Malek je zavod obiskoval med letoma 1961 in 1969. V telefonskem pogovoru 15. januarja 2024 mi je povedal, da je učiteljica Tilka Musar pisala priložnostna dramska besedila. Spomnil se je, da je v neki igri na učiteljičin tekst igral mesec december in da je moral povedati: »Zadnji sem v letu, hitim, zamujeno popravljati želim. Darove kupujem, se Dedka Mraza veselim.« Igral pa je tudi Pašo v Scribovi igri za otroke *Paša in medved*.

V Arhivu Slovenije (SI AS 1460/1/4/21) hranijo fotografije nekaterih gledaliških predstav, ki so jih gojenci v Zavodu za slepe in slabovidne uprizorili med letoma 1960 in 1965 pod vodstvom Tilke Musar. Fotografije prikazujejo prizore iz gledaliških predstav, kot sta *Volk in kozlički* in *Tonček*. Med temi deli je tudi *Teta iz Amerike*, ki jo je napisala učiteljica Musarjeva, verjetno kot poklon ameriškim dobrotnikom, ki so od konca prve svetovne vojne finančno podpirali slepe in slabovidne.

Zdaj že upokojena učiteljica Jožica Klun, ki je kariero začela v zavodu leta 1968, se je spomnila svojega prvega intervjuja za delovno mesto:

Ko pa sem pri razgovoru o delu izven razreda omenila, da sem se v zadnjem letniku učiteljišča odločila za dramatiko in da imam nekaj prakse, je bila služba moja in postala sem mentorica dramskega krožka. Učencem sem najprej predstavila besedilo, vloge so si izbirali sami (bile so kratke). Učenci so bili zelo zaposleni in je bilo težko najti čas za vaje. Vloge sem jim prepisala, za slabovidne sem povečala svoj rokopis, za slepe sem jih prepisala v brajico in vse prilagodila zmožnostim učencev. Sledile so bralne vaje s

12 Šola za slepe je večkrat spremenila naziv: Zavod za slepe, Zavod za slepo in slabovidno mladino, danes Center Iris.

13 Dezider Cener - Deži, slepi glasbenik, serijski zmagovalec na festivalu narečne popevke Vesela jesen v Mariboru.

14 Jože Kreže, harmonikar, komponist, pisec besedil (*1938, Podkraj pri Hrastniku).

15 Jaka Štoka, slovenski gledališki igralec, režiser pisatelj in založnik (*1867, Kontovel, Italija, †1922, Trst).

poudarkom na lepem pravilnem jeziku. Ko je besedilo steklo, smo šli na oder. Najprej smo ga premerili po dolgem in počez. Nastop je uspel (kljub težavam in tudi manjšim kritikam starejšim sodelavcem). Led je bil prebit. Učenci so radi nastopali. Nastopali smo s preprostimi prizori. Po nekaj letih smo se lotevali zahtevnejših iger (*Moj pisan dežnik, Robot, Račka in luža, Zrcalce in Prihod dedka Mraza*). Bili smo tako zadovoljni, da smo svoje umetnine pokazali tudi učencem na okoliških šolah, na primer Bičevje in Trnovo. (Pismo Jožice Klun)

Čisto posebno mesto ima delo Romana Brvarja, nekdanjega učitelja družboslovnih predmetov. Zveza društev slepih in slabovidnih ga je uvrstila med »ustvarjalce sprememb«.¹⁶ Slabovidni Roman Brvar je kar z nekaj generacijami slepih in slabovidnih otrok pisal in režiral zgodovinske igre o apartheidu, Karantaniji, odkritju Amerike, Rimljanah in še čem. Tako so se učenci preizkusili kot igralci, hkrati pa so na privlačnejši način poglobili znanje iz določene učne vsebine. Ena izmed iger je bila priredba zgodbe *Kako naj vam prodamo modrino neba*, ki jo je uprizoril z desetimi gojenci takratnega Zavoda za slepo in slabovidno mladino (ZSSM).

Omeniti moramo Aksinjo Kermauner,¹⁷ ki je kot dolgoletna učiteljica v ZSSM močno povezana s slepoto in slabovidnostjo. V svojih literarnih delih obravnava življenje slepih z različnih zornih kotov. Naj naštejemo le peščico del: slikanica *Kakšne barve je tema*, tipna slikanica *Snežna roža*, romani *Berenikini kodri*, *Orionov meč*, *Zmaj je pojedel sonce* in mnoga besedila za gledališče za slepe in slabovidne otroke. V intervjujih Aksinja vedno poudarja, da jo je k pisanju o tematiki slepote in slabovidnosti spodbudilo spoznanje, da je razumevanje slepote večja težava za okolje kot pa za same slepe. Z učenci iz zavoda je pripravila več predstavitev, kjer na poljuden in zabaven način prikazujejo posebnosti slepote in slabovidnosti. Nastopali so z muzikali *Kakšne barve je tema?* (I in II), *Jedec sveta* in *Z belo palico*. Slednjega je posnela RTV Slovenija.

Naj omenim še lutkovni krožek. V sedemdesetih in na začetku osemdesetih let ga je vodila Veronika Gjurin.

Center slepih in slabovidnih Škofja Loka

Srednješolci Centra slepih in slabovidnih Škofja Loka (CSS ŠL) so bili redni obiskovalci Prešernovega gledališča v Kranju. Jure Svolfšak,¹⁸ učitelj zgodovine in zemljepisa, je dosegel, da so se z balkona preselili v prve vrste. Na predstavo jih je vedno pripravil.

16 Namen razstave *Ustvarjalci sprememb*, ki je bila na Kongresnem trgu od 26. septembra do 20. oktobra 2022, je bil predstaviti slepe in slabovidne posameznike, ki so vsak na svojem področju premikali meje in ustvarjali spremembe za nove generacije slepih in slabovidnih. V svojem okolju in širše v družbi s svojimi dosežki so ali odpravljajo mite, tabuje in predsodke o sposobnostih slepih in slabovidnih in so kažipot prihodnjim generacijam.

17 Dr. Aksinja Kermauner, prof. slovenskega jezika in likovne vzgoje, tiflopedagoginja.

18 Jure Svolfšak je zaslužen za ponovno obuditev *Škofjeloškega pasijona*. Skupaj z Matejo Mlačnik pa je poskrbel tudi za zvočni opis dogajanja za slepe in slabovidne.

S pomočjo vodstva gledališča jim je omogočil, da so si vsako sceno in rekvizite pred predstavo smeli ogledati. Tako so dobili boljši prostorski vtis o odru. Leta 1989 je ustanovil glasbeno recitacijsko skupino Trenutek svetlobe, ki so jo sestavljale takratne gojenke CSS ŠL Sonja Pušnik,¹⁹ Jana Povalej in Suzana Dajčman. Namen projekta je bil ozaveščanje javnosti o slepoti in slabovidnosti. Z glasbeno-recitacijskim programom so nastopile devetinosemdesetkrat. Aprila leta 1991 pa so bile tri dni gostje Prosvetnega društva Mačkolje v Trstu.

Na Breznici je 11. maja 1991 Mateja Fabjan²⁰ skupaj s starši in prijatelji iz veroučne skupine organizirala dobrodelni koncert z naslovom *Kdor hoče gledati ...* Povabila je tudi skupino Trenutek svetlobe. Zbirali so prostovoljne prispevke za CSS ŠL. Deset let kasneje je bila v CSS ŠL mentorica za predstavo *Skriti dnevnik Jadrana Krta*. Vmes je sodelovala tudi kot prostovoljka na taborih CSS ŠL in v Gledališču Nasmeh.

Kulturno-prosvetno športno in rekreativno društvo Karel Jeraj

Kulturno-prosvetno športno in rekreativno društvo Karel Jeraj (KPŠRD Karel Jeraj) je bilo ustanovljeno leta 1957. Ime je dobilo po skladatelju in učitelju slepih Karlu Jeraju. Po letu 1991 je na KPŠRD Karel Jeraj začela delovati kulturna skupina Optimisti, najprej le za društvene potrebe ob določenih praznikih. Kasneje je skupina nastopala tudi v gasilskih ali kulturnih domovih po različnih krajih Slovenije. Predstavljala je dela slepih in slabovidnih avtorjev v glasbi, poeziji in prozi. Skupina je uspešno ozaveščala javnost o slepoti in slabovidnosti – tako imenovani nevidni invalidnosti. Sodelovali so z Jedrt Jež in Tomažem Gubenškom. Leta 2018 je Saška Strnad²¹ skupaj s člani KPŠRD Karel Jeraj zasnovala senzorično uprizoritev svoje poezije pod naslovom Čarne. Recitali so v temi. Nastopali so na gradu Žužemberku in v Moderni galeriji v Ljubljani.

Amaterska kulturna sekcija MDSS Koper

Primorsko gledališče slepih je bilo ustanovljeno jeseni leta 1981. Imenovalo se je Amaterska kulturna sekcija Medobčinskega društva slepih in slabovidnih Koper (MDSS Koper). Prvič so se predstavili leta 1982 na odru koprskega gledališča ob proslavi dneva žena. Postali so prva gledališka skupina slepih v Sloveniji in druga v Jugoslaviji. Pod režijo Lili Štromajer Knežević so uprizorili dramo Jakoba Alešovca

¹⁹ Sonja Pušnik, danes Pungertnik, je leta 2014 izbrana za Slovenko leta.

²⁰ Mateja (Fabjan) Mlačnik, defektologinja, amaterska igralka in režiserka, prejemnica priznanja za najboljšo žensko vlogo na regijskem Linhartovem srečanju Gorenjske, Radovljica 2022, komedijantka festivala v Pekrah 2022, z Gledališčem Nasmeh sodeluje že od njegovih začetkov.

²¹ Saška Strnad, avtorica pesniških zbirk *Beneške čipke* in *Čarne*. Zaposlena v Šentjakobskem gledališču, slika, piše scenarije in režira odrske postavitve, poleg tega pa pripravlja in vodi kulturne delavnice za mlade.

z naslovom *Podlaga zakonske sreče*. Kasneje so izvedli še naslednje predstave: *Fenix preveč* (neznan avtor, režija Dragica Rendla, 1983), *Lotkin rojstni dan* (Ludwig Thoma, režija Dragica Rendla, 1984), *Avtor išče šest oseb* (Žarko Petan, režija Veso Pirnat, 1985), *Nevarnost z leve* (Veso Pirnat, režija Veso Pirnat, 1986), *Poročil se bom s svojo ženo* (Marjan Marinc, režija Veso Pirnat, 1987), *Zadrega nad zadrego* (neznan avtor, režija Lili Knežević, 1988) in *Vojna tajna* (Boris Grabnar, 1989/90). Nekatere predstave so odigrali tudi več kot dvajsetkrat, s skeči so včasih nastopali tudi po trikrat na teden.

Slepi Veso Pirnat Brolski je bil vodja skupine, režiral je, pisal in delal priredbe. Napisal je tudi statut za gledališče Tretje oko, ki pa pod tem imenom ni zaživelo. Nastopali so kot amaterska kulturna sekcija MDSS Koper. Po daljšem premoru se je skupina leta 2006 ponovno sešla in med drugim izvedla dve deli Vesa Pirnata Brolskega, *Rop v Zgornjem Kašlju*²² in *Mene bo kap*. Glavni igralci so bili Veso Pirnat Brolski, Silvan Furlan in Tatjana Zupan, neizbrisen pečat pa so pustili tudi Lucijan Nemeč, Angela Novak, Andrej Kozlovič in Bojan Oberžan.

Gledališče Nasmeh

Gledališče slepih in slabovidnih Nasmeh je bilo edinstveno gledališče v Sloveniji. Imelo je približno trideset članov iz različnih krajev. Vsak konec tedna so študirali predstave. Ideja za ustanovitev gledališča je zrasla iz poletnih taborov za slepe in slabovidne, ki jih je leta 1990 začel organizirati učitelj Jure Svolfjšak iz Škofje Loke. Na tretjem taboru za slepe, ki je potekal od 29. julija do 9. avgusta 1992 v Portorožu, je gledališče uvedlo gledališko delavnico. Že naslednje leto je nastal raziskovalni tabor pod vodstvom Igorja Korošca,²³ ki je nato leta 1998 v Idriji režiral delo Dušana Radovića *Trije smo najboljši par*. O izkušnjah s predstave je povedal: »Na predpremiero sem povabil nekaj svojih prijateljev, ki so vedeli, da ena od igralk v predstavi ne vidi. Vsi so na koncu potrdili, da se je na trenutke to tudi opazilo. Vendar so se vsi zmotili, katera je bila ta igralka. To je bila največja zmaga za vso zasedbo z mano na čelu« (Pavšič 26).

Mateja Mlačnik (takrat Fabjan) je v somentorstvu s Tomažem Pšenico²⁴ leta 1994 na Karitasovem taboru za slepe in slabovidne režirala predstave *Županova Micka* Antona Tomaža Linharta, *V Zali* Ivana Tavčarja in gledališko zloženko *TV Kolpa* avtorice Mateje Mlačnik. Medtem ko so v letih 1994 in 1995 z *Županovo Micko* gostovali po mnogih krajih Slovenije, se je rodila ideja, da bi ustanovili pravo gledališče. S podporo gledališke skupine Kulturnega društva dr. France Prešeren Breznica so 15. novembra 1996 ustanovili Gledališče slepih in slabovidnih Nasmeh. Prve štiri predstave je

²² Igro so odigrali tudi v Kašlju pri Ljubljani.

²³ Igor Korošec, igralec, režiser, producent, pedagog, magister gledališke in filmske igre.

²⁴ Tomaž Pšenica, profesor geografije in zgodovine, svetovni popotnik in turistični vodnik.

režirala Mateja Mlačnik, mentorica pa je bila Alenka Bole Vrabc: *Dan oddiha* Valentina Katajeva, *Častni povabljenec* Carniccija in Tarabusija, *Namišljeni zdravnik* H. Weigla in *Slepici* Mauricea Maeterlincka. Kasneje so režijo prevzeli drugi režiserji, Alenka Bole Vrabc pa je ostala mentorica vse do smrti. Viki Vertačnik, eden od članov Gledališča Nasmeh, je napisal takole:

Pod režijskim vodstvom Alenke Bole Vrabc je leta 2013 na odru kulturnega doma na Breznici zaživel izbor komičnih monologov Alda Nicolaja pod skupnim naslovom *Oh, te nore ženske*. Nastal je v koprodukciji z Gledališčem Toneta Čufarja z Jesenic in bil pred slovenskim občinstvom uprizorjen približno dvajsetkrat – med drugim tudi na glavni slovenski konvenciji Zveze Lions klubov v Velenju. Dve leti kasneje so se ustvarjalci Gledališča Nasmeh odločili za avtorski projekt, omnibus življenjskih utrinkov *Kako naprej* v režiji Sare Lucu in Miša Mičića. Zadnja predstava gledališča, *Zmenki*, igra Aleša Bergerja, ki je nastala pod režijskim vodstvom Mojce Lavrič, je bila na Breznici premierno uprizorjena leta 2019. Z vsemi predstavami je gledališče sodelovalo na svetovnem festivalu gledališč, kjer nastopajo slepi in slabovidni, *Blind in theatre* v Zagrebu. Z več predstavami se je udeležilo tudi Čufarjevih dnevov, ki jih organizira Gledališče Toneta Čufarja na Jesenicah. (Vertačnik 305)

Poleg rednih nastopov se je Gledališče Nasmeh prijavljalo na Linhartovo srečanje gledališč, kjer so prejeli več priznanj. Zlato Linhartovo značko za izjemne dosežke na področju gledališke in lutkovne umetnosti za vlogo upravnice v *Dnevu oddiha* je prejela igralka Metka Pavšič. Predstava *Slepici* je prejela posebno priznanje selektorja Linhartovega srečanja za Gorenjsko v sezoni 2010/11.

Priprava predstav v vseslovenskem Gledališču Nasmeh je od sodelujočih zahtevala veliko dela in odrekovanja. Zbrali so se na Okroglem pri Naklem, kjer ima Zveza društev slepih in slabovidnih Slovenije dom oddiha, ali v okolici Breznice, kjer imajo oder. Gledališče Nasmeh je namreč sekcija tamkajšnjega Kulturnega društva dr. Franceta Prešerna. Med vajami na Breznici so udeleženci večkrat prespali tudi pri režiserki Mateji Fabjan, ki se rada spominja, kako so ji slepi igralci zasedli hišo.

Zavod Ažmurk

Zavod Ažmurk je bil ustanovljen leta 2012 in se je posvečal kulturnim dejavnostim z vključevanjem ranljivih skupin, kot so invalidi, slepi, slabovidni, gluhi, naglušni in starostniki. Zavod je podpiral skupine, ki so se ukvarjale s fotografijo, videom, gledališčem in literaturo, nudi pa jim je tudi organizacijsko in finančno podporo. Gledališko skupino Ažmurka je vodil ustanovitelj zavoda, Aleksander Sandi Grum, ki je pisal besedila in režiral predstave. V skupini so sodelovali tudi slepi, slabovidni in drugi invalidi.

Predstava za otroke *Rdeča kapica ali nekaj podobnega* je doživela premiero decembra

2011 v Novi Gorici. Marca 2017 so pripravili izvirno kratko gledališko predstavo *Luknja*, s katero so se udeležili 3. Mednarodnega festivala Integra v Kranju. Marca 2018 so pripravili predstavo *Majhne ribe*. Premiera je bila aprila 2018 na Festivalu Integra v Kranju, gostovali pa so tudi v Kulturnem domu Gorica. Po smrti Aleksandra Gruma sta gledališka dejavnost in Zavod Ažmurk prenehala delovati.

Delo posameznih gledaliških umetnikov

Za začetek naj posebej omenim dva gledališnika. Prvi je Edi Vodeb, slepi igralec, ki je v letih od 1962 do 1970 redno nastopal v gledališču KUD Zarja Trnovlje - Celje pod vodstvom Štefana Žvižejja. Znamenite so bile predstave *Pod svobodnim soncem*, *Za pravo srce*, *Obuti maček*, *Mlinarjev Janez* in *Krog s kredo*. V telefonskem pogovoru mi je povedal, da je rad igral in da zaradi slepote nikoli ni čutil razlikovanja ali pomilovanja. Za svoje dosežke je prejel bronasto Linhartovo značko. Drugi je slabovidni Franci Pungertnik, ki je leta 1999 in 2000 stal na istem odru. Sodeloval je v igri *Narodni poslanec* Branislava Nušiča in v priredbi romana Jaroslava Haška *Pustolovščine dobrega vojaka Švejka*. V Nušičevem *Narodnem poslancu* je odigral celo štiri vloge. Leta 2001 je v predstavi *Hamlet na telečjem* sodeloval v gledališču v Pirničah, ki jo je režiral Peter Militarov.

Luka Pavlin

Potem ko je leta 2020 Gledališče Nasmeh zaradi pandemije obmirovalo, je Luka Pavlin začel aktivno sodelovati s Kulturnim društvom dr. France Prešeren Žirovnica - Breznica ob različnih dogodkih (slovesnost ob dnevu državnosti, predstavitev znamenitih Slovencev na poti kulturne dediščine). Svoje znanje deli tudi s člani MDSS Kranj. Prav on jih je nagovoril, da so leta 2023 v kulturni dvorani na Breznici izvedli literarni večer z naslovom *Poljanska dolina v delih Ivana Tavčarja*.

Janka Kus

Janka Kus je pesnica, slikarka, ki svoje življenje posveča tudi gledališču, vendar ne želi, da gledalci vedo, da je slepa. Njena gledališka pot se je začela leta 1999 v Gledališču slepih in slabovidnih Nasmeh, kjer je igrala v komedijah *Častni povabljenec* in *Namišljeni zdravnik*. Igrala je vse do leta 2002. Po koncu sodelovanja z Gledališčem Nasmeh se je pridružila gledališču Julke Dolžan Breznica, kjer je igrala v predstavi *Ženska* in v nekaj mladinskih predstavah, na primer *Škratovanje*. Od leta 2004

nastopa v KD Kruh Križe. Vsako leto sodeluje pri novi predstavi, večinoma komedijah. Poleg tega se je od leta 2005 pridružila Mladinskemu gledališču Tržič, kjer igra pri humoristični skupini Smeh. Janka Kus ima izjemno dober spomin. V oddaji »Luč v temi«²⁵ na Radiu Ognjišče (gl. Kus) je povedala, da je med letoma 1999 in 2021 sodelovala v 44 premierah v štirih gledališčih in odigrala 392 predstav. Uprizorila je 33 monologov. Leta 2005 je bila nagrajena z nazivom gorenjska komedijantka leta. Nagrado je dobila za vloge v predstavah *N. N. moški* in *Kadar se ženski jezik ne suče*. Prejela je tudi Srebrno Kurnikovo plaketo Zveze kulturnih organizacij Tržič za izjemne dosežke in delo na kulturnem področju in Priznanje za izjemne dosežke na področju kulture pri Zvezi društev slepih in slabovidnih Slovenije.

Tudi celotna skupina Smeh je bila nagrajena. Leta 2006 je prejela bronasto Kurnikovo plaketo. Njihova predstava se je uvrstila med najboljše na festivalu gorenjskih komedijantov v Kranju. Njeno delo je bilo večkrat priznано na različnih dogodkih, tudi na Gledališkem maratonu Dolfeja Anderleta leta 2018.

Metka Pavšič

Idrijčanka in diplomirana socialna delavka Metka Pavšič²⁶ je bila zaposlena kot animatorica v domu starejših v Idriji. Pravi, da ji petje in gledališče omogočata raziskovanje lastnega glasu in telesa. Omogočata ji vstop v druge svetove. Igralsko pot je začela leta 1996 v Dramatičnem društvu Idrija. Sodelovala je v Gledališču slepih in slabovidnih Nasmeh in na Linhartovem odru. Kot pevka se udeležuje različnih glasbenih projektov. Zaključila je podiplomski študij na AGRFT, smer govorno sporočanje, kjer je leta 2014 magistrirala pri prof. Gubenšku z monodramo Vinka Möderndorferja *Ničesar ne obžalujem*.

Naj naštejem nekaj naslovov predstav, v katerih je nastopala Metka Pavšič: *Steklena menažerija* (Tennessee Williams, režija Igor Korošec, Miha Golob, 1993), *Dan oddiha* (Valentin Katajev, režija Mateja Fabjan, 1997), *Trije smo najboljši par* (Dušan Radović, režija Igor Korošec, 1998), *Samorastniki* (Prežihov Voranc, režija Alenka Bole Vrabec, 1999), *Maska rdeče smrti* (Edgar Allan Poe, režija Alenka Bole Vrabec, 1999), *Veselje do življenja* (Aldo Nicolaj, režija Ema Breljih, 1999), *Zlatorog* (Rudi Baunbach, režija Alenka Bole Vrabec, 2000), *Dvajset pesmi stoletja* (režija Humphry Truman, London, 2001), *Kdo je napravil Vidku srajčico* (Fran Levstik, režija Metka Pavšič, 2003), *Slepici* (Maurice Maeterlinck, režija Mateja Mlačnik, 2011), *Ničesar ne obžalujem* (Vinko Möderndorfer, mentor prof. Tomaž Gubenšek, 2013) in *Ne bojim se ne hudiča ne biriča* (Alenka Bole Vrabec, režija Mateja Mlačnik, 2020).

²⁵ »Luč v temi« je oddaja, ki prinaša zanimivosti s področja življenja in dela slepih in slabovidnih.

²⁶ Po mnenju bralcev revije Naša žena je bila leta 1998 izbrana za dobrotnico leta.

Njena mentorica in prijateljica Alenka Bole Vrabec²⁷ je Metko Pavšič opisala kot talentirano (Pavšič 23), polno energije, z občutkom za prostor in soigralce. Povedala je, da je njeno delo z Metko potekalo v sproščenem vzdušju. Alenka je poudarila tudi Metkino človeško kvaliteto.

Metka Pavšič z monodramami že 25 let gostuje po vsej Sloveniji, pa tudi v Trstu in na Hrvaškem. Predstava *Ničesar ne obžalujem* je doživela 139 ponovitev, monolog Alda Nicolaja *Veselje do življenja* pa 205. *Ne bojim se ne hudiča ne biriča* je bila uprizorjena 24-krat (gl. Pavšič, Spletna stran). Predsednica Društva češko-slovenskega prijateljstva Alena Šamonilova jo je leta 2017 in leta 2022 povabila na gostovanje na Češko. Aprila leta 2024 je šla z monodramo o tihotapki živega srebra in čipk Melhiorco *Ne bojim se ne hudiča ne biriča* v Španijo, kjer je v štirih mestih predstavila to posebno žensko iz Šebrelj.

Sonja Jež

V gledališki skupini Ažmurk je izstopala Sonja Jež, slikarka, plesalka, fotografinja, cineastka in režiserka, ki je kljub slabovidnosti nadaljevala tradicijo Zavoda Ažmurk. Zaradi sladkorne bolezni se je pri 28 letih upokojila in začela samostojno umetniško pot. Zdaj je idejni vodja skupine, ki združuje videče, slabovidne in slepe z ljubeznijo do orientalskega plesa. Leta 2014 je režirala gledališko priredbo pripovedke *Janček ježek*. Nastopali so slepi in slabovidni člani Medobčinskega društva slepih in slabovidnih Nova Gorica. Predstava je popestrila prednovoletno obdarovanje otrok s posebnimi potrebami. Sonja Jež od leta 2021 poučuje orientalski ples in je vodja plesne skupine Nefes pri KPD Branik. Postala je tudi učiteljica orientalskega plesa, prilagojenega osebam z okvaro vida. Leta 2018 se je preizkusila tudi kot režiserka. V predstavi *Orient Show* je v KD Branik predstavljala različne stile orientalskega plesa. Leta 2019 je sodelovala pri proslavi desete obletnice sodelovanja z Zavodom Ažmurk. Od leta 2021 organizira plesne delavnice s plesno skupino Yaz Nefes in MC Mostovna Solkan. Leta 2022 je sodelovala v plesni produkciji KUOD Bayani. Decembra 2022 je priredila predstavo *Alrags* v Točki ZKD Nova Gorica, kjer so sodelovale različne skupine, vključno z njenimi slepimi učenkami. Skupaj so nastopile pred tujim in domačim občinstvom.

Mednarodno sodelovanje slepih in slabovidnih

Energija slepih in slabovidnih gledališnikov pljuska tudi čez meje domovine. Slovenska gledališča, ki vključujejo slepe in slabovidne igralce, redno sodelujejo na festivalu gledališč BIT (*Blind In Teatre* oz. Slepí v gledališču) v Zagrebu.

²⁷ Alenka Bole Vrabec, slovenska prevajalka, gledališka igralka in gledališka režiserka (*1937, Kranj, †2020, Golnik).

BIT je mednarodni festival gledališča za slepe in slabovidne, ki poteka v Zagrebu od leta 1999. Festival gosti gledališča z vsega sveta. Pogoj za sodelovanje je, da mora v predstavi nastopati vsaj polovica slepih ali slabovidnih igralcev in da ne smejo statično brati. Slovenski gledališčniki so se med letoma 1999 in 2023 na tem festivalu predstavili z devetimi predstavami: Častni gost, *Namišljeni zdravnik*, *Ženska*, *Kadar se ženski jezik ne suče*, *Slepci*, *Nore ženske*, *Ničesar ne obžalujem*, *Ljubezenski sestanki* in *Ne bojim se ne hudiča in ne biriča*.

Predstava *Aurora*

Matej Ledinek je športnik in član zlate generacije golbalistov,²⁸ ki je leta 2015 sprejel povabilo za sodelovanje v projektu koreografa Alessandra Sciarronija²⁹ pri predstavi *Aurora*. Sodelovali so slepi in slabovidni iz različnih evropskih držav. Ta predstava je vključevala golbal na poseben način, poudarek pa je bil na osvetlitvi, zvoku in spreminjajočem se času dogajanja v igri. Predstava je bila del trilogije, imenovane *Will You Still Love Me Tomorrow*. Posneli so tudi dokumentarni film, ki prikazuje nastajanje predstave s slepimi in slabovidnimi igralci.

Aurora temelji na refleksiji o športu, še posebej o igri golbala, ki jo izvajajo slepi in slabovidni. Predstava raziskuje koncepte napora, napetosti in koncentracije. Poudarja pomen časa v športu, saj trajanje nikoli ne ustreza realnemu dožemanju časa. Avtor je skušal prenesti »kakovost resničnosti«, ne da bi posnemal resničnost, temveč da bi resničnost prenašal iz enega v drug kontekst. *Aurora* je tako delovala kot dogodek, ki je izločil dimenzijo vida in razkril pravo naravo športa ter njegov pomen v času, ki se krči in širi glede na čutni občutek posameznega igralca v razmerju s publiko (iz e-pisma Mateja Ledineka Dušanu Brešarju, 8. nov. 2023).

Evgen Bavčar

Slepi konceptualni umetnik dr. Evgen Bavčar³⁰ je v osemdesetih letih prejšnjega stoletja sodeloval v gledališki skupini, ki jo je vodil Philippe Adrien,³¹ o čemer mi je pripovedoval v elektronskem pismu 4. januarja 2024. Takrat je izšel roman Hervéja Guiberta³² *Des aveugles (Slepi)*. Po njem so pripravili gledališko igro. Evgen Bavčar

28 Golbal je šport za slepe in slabovidne, ki se igra z zvonečo žogo.

29 Alessandro Sciarroni je italijanski umetnik s področja uprizoritvenih umetnosti. Dela predstavlja na festivalih sodobnega plesa in gledališča, v muzejih in umetniških galerijah ter v nekonvencionalnih prostorih. Leta 2019 prejel zlatega leva za življenjsko delo na področju plesa.

30 Evgen Bavčar, slovensko-francoski filozof, fotograf in aktivist (*1946, Lokavec pri Ajdovščini).

31 Philippe Adrien (*19. december 1939, Savignies (Oise), †14. september 2021, Villecrenes).

32 Hervé Guibert (*14. december 1955, †27. december 1991).

je bil tehnični svetovalec za dramsko skupino, ki je upodabljala slepe like. Čeprav so igralci dejansko videli, je bil edini slepi igralec Bruno Netter,³³ ki je upodabljal videčega lika. Bavčar je vsak dan 14 dni obiskoval Théâtre de la Tempête v Parizu, kjer je svetoval in pojasnjeval slepoto kot fenomen in obravnaval psihološke, socialne in zgodovinske vidike slepote. Bruno Netter je kasneje nastopal v skupini Tretje oko, kjer so sodelovali izključno ljudje s hendikepom, kot so gluho dekle, fant na vozičku in drugi.

Evgen Bavčar je za predstavitev romana Hervéja Guiberta napisal zloženko z naslovom *O slepih*, ki so jo delili gledalcem.

Metode dela s slepimi v gledališču – praktični nasveti igralcev

Pri svojem delu sem se vedno držal načela: »Ničesar o slepih in slabovidnih brez njih.« In tudi tokrat bo tako. Naslednje citate sem zbral iz različnih pogovorov. Upam, da vam bodo koristili pri delu s slepimi in slabovidnimi igralci. Prepričan sem, da vam bodo s svojim edinstvenim pristopom in specifičnostjo pri delu v gledališču obogatili življenje in gledališke predstave. Ne bojte se jih.

Metka Pavšič: »Pred predstavo naštudiram prihod na oder. Vendar je vsak oder drugačen in samo stotinka nezbranosti, morda treme ob prihodu nanj lahko povzroči, da ne vem, ali sem prav obrnjena. Zgodilo se je že, da sem bila vso predstavo v dvomih, ali sem res obrnjena proti občinstvu. Če je v dvorani tišina, če dolgo ni odziva, je to lahko mučen občutek« (telefonski pogovor z Dušanom Brešarjem, 19. dec. 2023).

Janka Kus: »Oder sem kaj hitro osvojila, pa saj smo imeli na odru talne označbe – tepihe, trakove, pa tudi kulise so bile vedno postavljene v enakem razmaku, tako da si si lahko zapomnil, koliko korakov oz. kako daleč vsaksebi stojijo predmeti. Naštudirali smo tudi, kje oseba, s katero igraš, stoji in kaj dela v danem trenutku. Nisem imela posebnih težav z orientacijo. No, tu mi je zelo pomagal sluh. Ko sem znala tekst, je šlo samo od sebe« (»Po stopinjah« 2).

Janka Kus: »Videči soigralci razumejo, da si včasih za kakšno predstavo označim oder. Nikoli ne poudarjamo, da je v ansamblu slepa oseba. To sem jim tako rekoč prepovedala, kajti če je naša igra, komedija ali kaj drugega všečna gledalcem, naj bo dobra brez olajšav« (prav tam).

Mateja Fabjan: »Seveda je pristop odvisen tudi od tega, ali igralec ne vidi od rojstva ali pa je pozneje izgubil vid in v videčem življenju že osvojil določene kretnje, mimiko, geste.

³³ Bruno Netter (1955–2022).

Drugače je tudi z igralci, ki imajo ostanke vida. Pri teh največ pomenijo kontrastne oznake na sceni, npr. na svetli sceni je temno poudarjen rob vrat in podobno« (Pavšič 25).

Alenka Bole Vrabec: »Med opisovanjem, kako in kaj storiti, me je Metka prekinila in rekla: Prosim, pridi sem, da otipam ta tvoj predlog. Počasi sem pokazala, kar sem svetovala, in Metka me je otipala, jaz pa sem utemeljevala gib za gibom. Obenem sem ji svetovala, naj otipanih gibov ne presadi na slepo v svoje telo in v svojo vlogo, ampak naj razmisli, kaj ji gibi govorijo, kako se skladajo z ritmom njene vloge in njenega telesa, kako odzvanjajo v njeni presoji« (prav tam 23).

Igor Korošec: »Ko sem poučeval igrilstvo in režiral odlomke iz *Steklene menažerije* (Tennessee Williams), sem moral večkrat zapreti oči, preden sem udeležencem lahko dal navodila. Slepí igralci uporabijo celotno telo, da izrazijo svoja čustva, medtem ko igralci, ki vidijo, velikokrat lahko uporabijo samo pogled, ki izraža čustvo ljubezni, sovraštva, hrepenjenja ... Če ne vidiš, slišiš vsak zvok in se nanj odzoveš. Prav to je moč in posebnost igralca, ki ne vidi, kajti igrilstvo ni samo akcija, temveč tudi reakcija na vse, kar se dogaja okoli nas. Slepí in slabovidni ljudje se od videčih ločimo po načinu pristopa k določenim nalogam. Če človek, ki vidi, spleza na lestev, da bi obesil zavese, bo to izvedeno zelo suhoparno, medtem ko bo slepi človek vključil v nalogo cel niz različnih podrobnosti, ki jih bo zato najbrž veliko bolj zanimivo gledati. Že sama priprava – preden človek zleze na prvi klin lestve – bo prizor sam po sebi. Prav to je tisto, kar naredi slepe igralce na odru zelo zanimive« (prav tam 26).

Mateja Fabjan: »Opazovala sem kolege v zagrebškem gledališču Novi život. Tam so zapletali še manj. Niti oznak na odru nimajo. Imajo pa zvočne signale za odrom in močno luč pred odrom, ki jim služi kot ščit. Njihova filozofija je: Mi nismo gledališče za slepe, mi smo gledališče, kjer igrajo tudi slepi« (prav tam 25).

Za konec bi rad poudaril, da je gledališka ustvarjalnost slepih in slabovidnih izjemno dragocena in navdihujoča. Zavedati se moramo, da mora biti slep ali slaboviden človek vsaj še enkrat boljši od nas v vsem, kar počne, preden mu priznamo enakovrednost. Še vedno smo polni predsodkov. Upam, da sem vsaj malo pripomogel k zavesti o posameznikih, ki so kljub okvari vida pokazali in še vedno kažejo izjemno zavzetost in nadarjenost pri delu v gledališču.

Na vprašanje »Kaj je po vašem mnenju še huje kot roditi se slep?« je Helen Keller³⁴ odvrnila: »Videti, a ne imeti vizije.« William Shakespeare pa je napisal: »Nobene teme ni, razen nevednosti.«³⁵

34 Helen Adams Keller, ameriška slepa in gluhonema pisateljica, politična aktivistka in predavateljica (*1880, Tuscumbia, Alabama, ZDA, †1968, Easton, Connecticut). S pomočjo slabovidne učiteljice Anne Sullivan je bila prva gluhoslepa oseba, ki je diplomirala iz umetnosti.

35 Napis na Shakespeareovem spomeniku pravi: »There is no darkness, but ignorance.« Tudi: Shakespeare v igri *Dvanajsta noč ali Kar hočete* (4. dejanje, 2. prizor).

Viri in literatura

Pogovori s Cener Deziderjem.

Pogovori z Jožetom Krežetom.

Pogovori z Silvom Malekom.

Pogovori z Luko Pavlinom.

Pogovori z Edijem Vodebom.

Pogovori s Francijem Pungertnikom.

Pogovor z bivšima učiteljicama v Zavodu za slepo in slabovidno mladino Ljubljana
Jožico Klun in dr. Aksinjo Kermauner.

Pogovor z bivšim učiteljem Centra slepih in slabovidnih Škofja Loka Jurijem Svovljškom.

Dopisovanja z Matejem Ledinekom.

Dopisovanja s Sonjo Jež.

Dopisovanja z Evgenom Bavčarjem.

Dopisovanja z Matejo Fabjan Mlačnik.

Dopisovanja z Luko Pavlinom.

Dopisovanja z Metko Pavšič.

Corel, Anton. »Napisal sem igro.« *Svetloba izpodriva temo: zbornik slepih Slovenije*, ur. Vekoslav Mlekuž in Vilma Kralj, Republiški odbor Zveze slepih Slovenije, Ljubljana, 1969.

Čavara, Andrea. *Kazališno stvaralaštvo osoba s oštećenjem vida*. Diplomsko delo. Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet. Sveučilište u Zagrebu, Zagreb, 2016.

Fabjan, Mateja. *Vpliv ustvarjalnosti oseb z motnjami vida na kvaliteto njihovega življenja*. Diplomsko delo. Pedagoška fakulteta, Ljubljana, 2000.

»Gledališče oseb z ovirami.« Tematski blok. *Dialogi, revija za kulturo in družbo*, št. 1-2, 2018, str. 35–82.

Kermauner, Aksinja. »Branje – kako ga doživljajo slabovidni in slepi otroci.« https://www.zupca.net/dnevna_soba/pravljice/slepi_slabovidni.htm. Dostop 16. jan. 2024.

Kovač, Mario. *Metodologija kazališnog rada sa slijepim i slabovidnim osobama*. Doktorska disertacija. Sveučilište u Zagrebu, Filozofska fakulteta, Zagreb, 2013.

Kulturno-prosvetno in športno rekreativno društvo slepih in slabovidnih Karel Jeraj. *O društvu*. Pridobljeno na https://www.kpsrd.si/?page_id=68.

Mihelič, Blaž, ur. *Leto drugačnega pogleda: 90 let organiziranega delovanja slepih in slabovidnih na slovenskem*. Zveza društev slepih in slabovidnih Slovenije, Ljubljana, 2010.

- Mlekuž, Vekoslav, ur. *Svetloba izpodriva temo*. Zbornik slepih Slovenije Republiški odbor Zveze slepih Slovenije, Ljubljana, 1969.
- Kazalište slijepih i slabovidnih Novi život, <https://www.novizivot.hr/>. Dostop 4. marec 2024.
- Kulturno prosvetno športno in rekreativno društvo Karel Jeraj, www.kpsrd.si. Dostop 16. jan. 2024.
- Kus, Janka. »Intervju.« Oddaja »Luč v temi«, Radio Ognjišče, 10. jul. 2022, https://avdio.ognjisce.si/cikel/luc_v_temi. Dostop 4. marec 2024.
- Padežnik, Stane. *Ustvarjalnost ne pozna teme*. Samozaložba, Ljubljana, 2000.
- Pavšič, Metka. *Ničesar ne obžalujem, proces nastajanja in analiza predstave*. Magistrsko delo, AGRFT, Ljubljana, 2014.
- Pavšič, Metka. Spletna stran. <https://www.metka-pavsic.si/>. Dostop 4. marec 2024.
- Pismo Jožice Klun Dušanu Brešarju, 28.12. 2023.
- »Po stopinjah Jane Janke Kus.« *Obzornik za ženo in družino*, letn. 55, št.11 (november), 2021, rubrika »Ženska doma in po svetu«, Zveza društev in slabovidnih Slovenije.
- Razstava »Ustvarjalci sprememb«. <https://www.zveza-slepih.si/2022/09/razstava-ustvarjalci-sprememb/>. Dostop 4. marec 2024.
- Robida, Adolf. »Slepi vojaki na odru.« *Slovenec*, 4. marec 1919, str. 5.
- Sapač, Igor. »Slovensko narodno gledališče Drama Ljubljana.« Gledališka arhitektura, <https://www.theatre-architecture.eu/si/db/?theatreId=246>. Dostop 20. febr. 2024.
- Schreiner, H., ur. *Skrbstvena vzgoja*. Slovenska šolska Matica, Ljubljana, 1919.
- Skaberne, Minka. *Skrb za slepce*. Društvo Dobrodelnost, Ljubljana, 1919.
- . »Vzgoja slepcev.« *Skrbstvena vzgoja*, ur. H. Schreiner, Slovenska šolska Matica, 1919.
- Vertačnik, Viki, Luka Pavlin in Stane Padežnik, ur. *Od točkopisa do eBralca: 100 let organiziranega delovanja slovenskih slepih in slabovidnih*. Zveza društev slepih in slabovidnih Slovenije, Ljubljana, 2020.
- Vertačnik, Viki. »Gledališče slepih in slabovidnih Nasmeh.« *Od točkopisa do eBralca, 100 let organiziranega delovanja slovenskih slepih in slabovidnih*, Zveza društev slepih in slabovidnih Slovenije, Ljubljana, 2020.

Arhivsko gradivo

Arhiv Medobčinskega društva slepih in slabovidnih Koper.

Osebni arhiv Dušan Brešar.

Osebni arhiv Jure Svoltjšak.

Arhiv Slovenije: SI AS 1460/1/4/21.